

ТЫВА ДЫЛЫМ ДЫҢ-НА ЧАҢГЫС...

Тыва культура төвүнден репортаж

СТУДЕНТИЛЕРНИҢ ЭГЕЛЭЭШКИНИН ДЕТКЭЭН

Август 18. Тыва культура төвү. Тыва дылды болгаш чогаалды деткири-биле база "ө", "н", "ү" деп үжүктөргө тураскаал тургузарына тураскааткан "Тываның өңү" ачы-буян концерти. Ону Россияның аңгы-аңгы хоорайларында өөренип турар студентилерниң эгелээшкини-биле организаастаан. Ону Тыва Республиканың уран чүүл ажил-акчылары изии-биле деткип уураы бо.

Төрзөн дылывысты деткип турар ачы-буян марафонунга киришкеске кайын боор деп бодааш, 300 рубль өртөктөг билетти садып ал, экээни сонуургал чедип келгеним бо. Залда таныырым тыва дыл болгаш чогаал башкылары, чогаалчылар, журналистер хөй болду. Ынчанмайн канчаар, тыва дылывыс-ың салым-чолу дээш бир-ле дугаар сагыш аарып чоруур кижилер болла болгай.

Концертти Тываның Улустун чогаалчызы Александр Даржайның өзүңге Тываның Улустун хөөмейизи Андрей Монгуштуң аялга огаатканы "Дың-на чаңгыс" деп ыла дылга, Тыва чуртувуска тураскааткан ырызы-биле эгеледи. Тыва национал оркестрниң үдел-эзи-биле Андрей Монгуш таалангы ырлады. Улаштыр ат-сураа алдингир апарган аныяк ыраажында Даржай Тыва дугайында үлүк, ырызын бараалгатты.

Тывадан Россияның аңгы-аңгы хоорайларында өөренип турар студентилер эжи Али Күжүгеттин

эгелээшкини-биле найысылал Кызылдың "Кызыл" аалчылар бажынының баарында сесерликти чаагайжыды өскертип, ону аныяктарның эң-не ынак булуңу болдуруп, орта тыва алфавиттин "ө", "н", "ү" деп үжүктөргө тураскаал тургузар идеяны үндүрген чүве-дир. Тыва дылывысты улам уран-чечен болдуруп, ону каастап чоруур бо үжүктөргө мөгейиг дээр-ле, тыва езу-чаңчылдарывыска, төөгүвүске, өгбелеривистиң арттырып кааны тыва дылывыска, тыва улустун аас чогаалына улуг хүндүктелдиң демдээ-дир дээрзин көрүкчүлөр бистер билип, аныяктарның ук күзел-бодалын чарашсынып, магадап, деткип ордувус. Бо чараш үжүктөргө чокта дылывыс-ың ядаргай апаары шын. Оларны адавайн баарга кандыг-дыр көрүңер даан: Чоон-Хемчик, оннук, олчей, хоомей дээн ышкыш утка чок сөстөр апаар ышкыш. Ылаңгыя хөөмейжилер бо үжүктөргө дыка хөй ажыглап турарын Откун Достай хөөмейлеп тура, тайылбыр-лады.

Тыва национал оркестрни, оон чанында "Хөгжүмчү" бөлүүн, алдарлыг "Алаш" бөлүүн, "Үстүү-Хүрээ" дириг хөгжүм фестивалына хамыкты кайгаткан "Дао шын" бөлүүн таалап дыннап орувуста, хенертен залга Тыва Республиканың Баштыңы-Чазааның Даргазы Шолбан Валерьевич Кара-оол баштаан удуртукчу-

ларывыс база Тыва культура төвүнүн директору, Тываның Улустун хөөмейжизи, Россияның алдарлыг артизи Коңгар-оол Ондар олар кирип келди. Тыва дылды, чогаалды деткээн ачы-буян концертинге көрүкчүлөр зал долбас чыылган боорга иштимде хомудаксап орган бодум улуг Даргавыс чедип кээрге, өөрүй бердим. Шолбан Валерьевичиниң талазындан ол улуг хүндүктел-дир. Ужуру болза, бо кезээ залга сынышпас кылдыр бүгү тыва чон чыгып кээр турган бис, чүве херекке алыксаваз аажывыс-биле каш-ла кижилер чыылган мындыг-лады. Эртеденнеривис, университет башкылары, школаларның тыва дыл башкылары дизе-ле, тыва дылы дээш сагыш аарып чоруур кижилер бүрүзү кээр турган.

Тываның Чогаалчылар эвилелин төлээлеп чогаалчы Николай Куулар сөс алгаш, аныяктарның бо төлөвилели барып-барып тыва чогаал чылында эге базымны кылып турарына өөрүшкүзүн илередип, бүгү чон оларның кыйгызын деткир дээрзинге бүзүрелин илеретти.

Сценаже Коңгар-оол Ондарны чалапты. Аныяктарның эгелээшкинин изии-биле деткип турарын ол чугаалааш, "ө", "н", "ү" деп үжүктөргө тураскааткан шүлүктөрин сонур-гатты. Черле тыппазы чок, солун кижилер болгаш, көрүкчүлөргө кичээнгейин хаара тудуп, хөөмей-сыгытты база ол алгап-мактап четтигипти. А төрзөн тыва дылывыс дугайында чоргаарал-биле чугаалады.

— Кайгал-оол Ховалыг бир

катап алтай коллегавысты мынча дээрге, дыка амыраан мен: "Силерниң чугаанарны дыңнаарга, чаа чугаазы үнүп орар, чугааланып чадап чоруур чаш уруг ышкыш, чевен улус-тур силер ийин".

Түрк дылдыг чоннар дээрге, мен иштимде дыка хөңнүм чок. Тыва дылдыг чоннар диксээм кээр, чүге дизе олар шупту моон Тывадан, Азия төвүнден үнүп чоруткан чоннар ышкыш. Каяа-даа чорааш, концерт үндүрүп чоруп чорааш бо-ла мындыг чугааны дыңнаар бис. "Силерниң дылы-нарны билбес-даа болзувусса, утказын дөгөрезин билип ордувус" дээр аан. Билип орбайн канчаар, өгбелериниң ханы оларда хайнып ораары ол-дур.

Валентина Юрьевна Сүзүкей тыва хөгжүм херекселдериниң дугайында улуг ажылды бижип кагды ышкыш, эгезинде мен чүге-ле бо өске чоннарның хөгжүм херекселдерин сонуургал, ону өөренип чоруур, олче хөй кичээнгей салып чоруур кижилер боор деп бодаар турдум. Сөөлүндө ол хамык чоннарның хөгжүм херекселдери тывалардан үнген дээрзин бадыткап каар орта, ынчан билген мен. Шаандан тура дөзүвүс чаңгыс чораан чоннар болганывыста, чоорту аңгылангып тарап тура, алтай кижилер шоорун, якут кижилер хомузун, казах кижилер домразын ал алгаш чоруй барган чүве-дир ийин. А тывалар чер-чуртун кажан-даа кагбаан, дыл-домаан чидирбээн, хөөмей-сыгыдын салбаан, хөгжүм херекселдерин чүден-даа кылып ал чораан — сөөктен, ыяштан, даштан, демирден, кулузундан, чүгден, хылдан дизе-ле, шуут төнчү чок. (Уланчызы 2-ги арында).

Бюджет хоойлужудулгазын сагыыр

Тываның Баштыңы Ш.Кара-оол саң-хөө-бюджет хайгааралының талазы-биле албанның удуртукчузу Эва Даваа-Самбуу-биле күүсекчи эрге-чагырга органнының бюджет акша-хөреңгизин боттук чарыгдал турарына хамаарыштыр чугааны кылган. Ылаңгыя республиканың кожуун чагыргаларының бюджет хоойлужудулгазын сагып турарының айтыры кол черни ээлээн.

Чазак Баштыңының бадылааны план езугаар муниципалдыг тургузуларның 2009-2011 чылдарда бюджеттер күүселдизинге шилилгелиг хыналданы чоруткаш, элээн каш кожууннарда хажыдышкын-нарны илереткен.

"Күрүне болгаш муниципалдыг херекселдерге чагыгларны кири-риниң дугайында" № 94-ФХ федералдыг хоойлуга чөрүштүр хажыдышкыннар хөй болганы илереттинип, бюджет акша-хөреңгизин болгаш акшаландырышкынның бюджеттен дашкаар дөстөрүн шын эвес чарыгдал турар болган. "Боттук кижизинден" чагып алыр дээн ышкыш, хууда сонуургал-биле чоруп турар хоой-лу-дүрүм хажыдышкыннары коррупцияга таарымчалыг байдалды тургузуп турарын сойгалаан.

Тес-Хем, Бай-Тайга, Барыын-Хемчик кожууннарның тус чер бот-башкарылга органнында муниципалдыг албанның хостуг албан дужаалдарынче "Муниципалдыг албанның дугайында" республика хоойлузунун негелделери езугаар конкурс-биле эвес кирип турары илерээн.

Тудугларже, капитал болгаш агар септелгелерже бадыткаар документ чок, азы ажылды кылганын хүлээп алган меге актылар-биле бюджет акшаларын шын эвес чарыгдал таварылгалар чаңгыс эвес. База ол ышкыш тудуг ажил-дарынче муниципалдыг тургузулар чагыргаларының талазындан контроль чогу демделеттинген. Ындыг таварылгалар Тес-Хем, Өвүр кожууннарда бар. Ындыгларга хамаарыштыр сагын-дырыгларны бергенин албанның удуртукчузу дыңнаткан.

— Үндүрүг төлөкчилериниң кириген акша-хөреңгилери сорулгазына эвес болгаш шын эвес чарыгдалтынарын болдурбас. Муниципалдыг тургузуларның баштыңнары саң-хөө чурумун сагыры дээш харысалганы чүктээр ужурулуг. Ынчангаш бюджет хоойлужудулгазын сагып, ону күүседирин чер-черлерде удуртукчулардан негээри чугула — деп, Тываның Баштыңы Ш. Кара-оол түңнээн.

Аспирант Али Күжүгет.

«Өңүк» сесерликти...

ТЫВА ДЫЛЫМ ДЫҢ-НА ЧАҢГЫС...

(Төңүзү. Эгези 1-зи арында).

Ол хире бай тывалар-дыр бис — деп, сеткил хайныгышкын-биле ол чугаалады. Көрүкчүлөр оон чугаазын таала-биле дыңнап, сеткил ханып, каттыржып, чоргаарланып ордулар.

Эң-не сонугаан киживис — Шон Куирк. Оон тывалаары чиңгине тыва болгаш арыг дээрзин дыңнаан бис. Ынчалза-даа бо кезээ чугаалап турда, кайгамчык солун болду, арта оюн-баштак де. Микрофонну салбайн туруп бергеш, боду эскерип каапкан хевир-лиг ол мынча дээрге, залга орган улус кара баарын кадыр каттырышты. "Бо микрофонну харамнанып тур мен, хөйну чугаалаксап, амырап тур мен. Калчаараандажаараан деп бодай бербенер көрөм".

Чаа төлөвилелдин эгелекчизи Али Күжүгетти сценаже чалапты. Билир шаам-биле бо аныяк кижини таныштырып көрөйн. Алинин авазы Александр, Елена Күжүгеттер кайызы-даа Кызылдың педагогика институтун дооскан башкылар: авазы — филолог, авазы — математик. Бай-Тайганың Кызыл-Даг школазынга хөй чылдарда ажалдааннар. Али боду Новосибирск университетин дооскан, амгы үеде аспирантурада өөренип турар. Аныяктарның чаа төлөвилелин дугайында ол видео-чуруктарын көргүспүшөөн, мынчаар тайылбырлады.

— Сонгаар хоорайларда өөренип турар сургуулдар Тывавысты чай кадында-ла, сакты-ла бээр бис. Төрзэн черивистин келир үеде сайзыралы сагыжывысты дүвүредип чоруур. Ылаңгыя найысылал Кызыл хоорайывысты улам каасчараш болдуруп, келген аалчылар магадаар кылдыр тыва чаагай езу-чаңчылдарывысты көргүзүптер кылдыр чүнү канчалза экил дээрзин бо-ла чугаалажы бээр бис. "Кызыл" аалчылар бажыңының баарында биче сесерликти амгы үениң чараш сесерлиги кылдыр хуулдуруксаан күзелмни өөрүмге чугаалаан мен. Олар деткип, боттарының саналдарын кириген. Ынчангаш студентилер форумум ажылгап төлөвилеливисти таныштырган бис, эки чүүл-дүр деп шупту

чүүлдүгүнген. Ам-даа чедир ажилдап тур бис, профессионал архитекторлар, чуркчулар-биле болгаш Кызыл хоорайның мэриязы-биле дугуржуп, сүмележиپ чоруп тур бис. Сесерликке чүү туруп болурун, ону чаагайжыдып, ногаанчыдарындан аңгыда аңаа чүү турарын, кандыг сандайлар салырын, кандыг оюн-нарны аңаа ойнап болурун болгаш тыва алфавиттин "ө", "н", "ү" деп үжүктеринге тураскаалды канчаар кылырын дугуржуп, белеткеп тур бис. Оларны дадарбас кандан кылыр болза эки деп сүмелештивис. Дүне-даа, хүндүс-даа кылаңынып турар чараш болур кылдыр. Күзел-бодалывысты боттандырынга акша-төгери херек дээрзи билдингир. Чонувус-биле демнежип тургаш кылып аар бодалдыг бис. Чонувус деткир боор дээрзинге дыка идегеп турар бис. Силер бүгүдөгү база бо кезээ чыгып кээп, деткип турарыңар дээш мөгейип, четтиргенимни илередиң тур мен — деп, Али тайылбырын доосту.

Башкарыкчылар сценаже ТР-нин Баштыңы-Чазаның Даргазы Ш.В.Кара-оолду чалапты.

— Эки хүннүң мендизи-биле, эргим чонум!

Дыка солун кезээде киржи туруп улус-тур бис. Чаа төлөвилел солун-дур. Аспирант дунмавыс Али база дорт-дорт чугаалаар кижидир деп эскерип ордум. Мен бодум школага орус класска өөренип чораан болгаш тыва дылымга шоолуг эвес кижидир мен ийин, албан-хүлээлгем аайы-биле кызып тургаш тывалап өөренип кирдим, кулак-биле дыңнап өөрөнгөн кижидир мен ийин. "Шын" солундан өөренип чоруур кижидир мен.

Сургуулдарның ассоциациязы, соовустан дуюг басып орап дунмаларывыс тыва дыл дугайында сагыш човап чорууру дыка өөрүңчүг-дүр. Кижидир бо-ла ажилдап

чорааш, чамдыкта муңчула-даа бээр, шаптараазыннар дыка хөй болур. Ынчалза-даа бо аныяктарны ышкаш эки эгелээшкннер кижини хей-аът кириптер-дир.

Эрге-чагырганың мурнундан силерниң эгелээшкннерни кылып кааптар бис деп болур мен, ынчалза-даа дем-биле, боттарының холу-биле кылган чүүл үнелиг болур болгай. А бистин мурнувуста кылыр ажилдарывыс-ла хөй. А акша-төгери кедишпес. Чогум чондан акша-көпөк чыыр деп чүвени аргалыг-ла болза, болдур-база деп бодаар кижидир мен. Чаагай-даа бодал-биле эгелээшкннерни боттандыраарда чондан акша чыырын болдурбайн көрүңер деп кожуун, суму чагыргаларыңа дорт айтышкынны берген мен. Чонувустун 30 хуузу чединмес байдалда болгай.

Тыва чон өгбелеривистин арттырып каан чер-двискээрин, езу-чаңчылдарын, буянын сеткил-хөөнүн, делегейин камгалап арттыраары чугула хүлээлгевис. Дуювус базар дунмаларывыс чер-чуртувустун ээлери болур кижилер бо-дур. Төрзэн дылының дугайында сагыш аарып чорууру дээрге, төрзэн черинче эеп чанып кээриниң бүзүрелдиг бадыткалы ол-дур.

Туранга бир аныяк кижидир, сонгулдар бетинде ужуражылгалар

үези турган чүве, тыва чонун кенен (наивный народ) улус деп, боду Питерде чурттап турар мен деп чоргаарланып чугаалаарга: "Сени чон өстүрүп каан, өөредип каан. Чон аразында кандыг мерген угаанныг кижилер чок деп бодаар сен. Чонун эпчок көрүп болбас. Чон чер-чуртун каабаан. Ол хире мерген угаанныг өгбелериниң чуртудур. Олар чуртун камгалап билер чораан. Дылын чидирбээн, езу-чаңчылдарын чидирбээн. Тыва Чазак чылдың-на чуртун яңзы-бүрү хоорайларыңа аныяктар өөренип дээш 1500 олутту камгалап ап турар. Питерде өөренип турарыңа бистин үлүг-хууус база бар деп чугааладым. Өөренип алгаш чер-чуртунче чанып кээп, оон сайзырал-хөгжүл-дезинге үлүүн кириштирери аныяк кижидир бүрүзүнүң хүлээлгези-дир.

Мээң эш-өөрүм хөй. Олар чеже-даа Москва, Питерде бажың-балгаттыг, машина, дачалыг болза, төк кээп дүжүп төртүтүнген чуртун сактып чугаалаарда "у меня дома" дээр. Бистин аныяктарывыс база черин сактып, өске чон мурнунга чер-чуртун чараш кылдыр көргүзүксеп чорууру дээрге, оларның эеп чанып келириниң бүзүрелдиг барымдаазы-дыр деп катап база чоргаарал-биле демдеглесеп тур мен.

"Мен — тыва мен" деп ырыны ырлап турар кыдат артисти дыңнаан боор силер. Ол кижини дыка үр дилеп келдивис. Тып алдывыс. Чаладывыс. Өске күрүне кижизин канчаар уткуза экил деп шала дедиксеп турдум. Чазак Бажыңыңа ужуражылга үезинде ол тывалап чугаалай бээрге, улуг столду дескиндир халааш, куспак-таксаам келди. Шала моолзуг, кыдатсыг аяныг-даа болза, ол тыва дылын утпаан-дыр. 100 чыл бурунгаар көжүп чорупкан тывалар-дыр ол. Улуг күрүнеде чурттап чоруур 2500-ле тыва хирезинде олар дылын утпаан. 2500-ле кижидир 2500 миллион кыдат чоннун аразында-даа бол, дылын, чаңчылдарын камгалап шыдапкан. "Школада өөренип турар ажы-төлдеринерге тыва дылда ном-

дептерден чорудуп Удуртуп-баштап орап ларыңар-даа болза, чотур деп билзин" деп ладым.

2500 деп бот-ботт, чизелеп алганы ол-дур. Дем деп чүве ын, үнелиг-дир. А бисте тарывысты тытпарлажып туруп бээривис ол хамаанчок өлүржү турарларывыс бар бол.

2014 чылда Кызыл харлаар. Улуг орус кады чурттап эгелээни чылы улуг байырлап келгенде эрттирери 1 млрд. 60 муң рубльде чедип алган бис. Биринде "Азия төвү" лывысты чаагайжы, чоогунга чараш паркта алза деп бодап тур бис. Бир дугаарында аңаа чоп. Өске-даа кылыр а хөй.

Бо дунмаларывыс турар акциязынга ыяп-мен. Эрге-чагырганың база деткир бис. Тлинерни ыяк белеткээ кириңер. Та 300 муң муңу ойнап алыр силе сесерлик тударыңа чет луг. Экини күзеп тур м санал-онал кирип те меңээ дыка өөрүңчүг-дир Шолбан Валерьевич дооскаш, Али Күжүгет тутту. Залга орган кө демниг адыш часкааш биле үдеди.

Баштыңывыстың эки киннеринге хей-аът киртеривис, сонгаар хоор төлээлеп келген салым-студентилер ырлажып кайгамчык чүве-дир ийин сесерлик дугайында ху бодалдар кижидир бүрүзүн түнген-не боор. Чараш селгүүстээр үевис ырак боор.

Светлана Б.

Авторнун тырттыргаттары.

Байырлал соонда бодалдар

БОК-ЛА, БОК. КҮЗҮРҮМ-НЕ, КҮЗҮРҮМ...

Байырымның, хөйлүг-чарлыг, бачым байырлал хүннери шуужуп эрткен. Байырлалдар канчаар эрткенинге кижидир бүрүзү бодунуу-биле үнелелди бээр чугаажок. Бодум хуумда байырлалды эрттирер талазы-биле организастыг комитет, аңгы-аңгы ажилчын бөлүктөр шыңгыы белеткелди чорудуп, чогуур деңгелге эрттирген деп үнелелди бээр-дир мен.

Байырлал хемчеглерин сонугар-кап көөрү-биле чүгле республиканың ырак-чоок кожууннарындан эвес, кожа-хелбээ регионнардан, харын-даа даштыкы чурттардан аалчылар келгенин эскерип болур. Аалчыларга Тывавыстың катап-таттынмас бойдус чурмалын, тыва чоннун эгээртинмес байлак культуразын сонугадыры-биле дыка-ла хөй ажилдар чоруттунганы билдингир. Ынчалза-даа аңаа-ла көрүкчү мээң бодалымны солун арны таварыштыр силер-биле үлежиң көрөйн чонум.

Ырак-чооктан сурап чедип келген чоннун сонугалында — Тос-Булакка эртип турар хемчеглер турган дээрзин мээң-биле кым-даа маргышпас боор. Бо удаада Өглер хоорайжыгажы сонугарктарны база-ла хаара туткан. Энир чылын ол кожууннун өө ындыг турган чүве болгай, бо удаада кым кандыг өөн мөөрейде эккелген

иргидир деп, чаңгыс чер-чурттугларыңа сагыш-сеткилинден аарып келгеннер кайы хөй деп билер мен. Ынчалза-даа... Бодум хуумда каш өглер бакылааш, каракка илдигер онзагай чүве-даа эскербедим. Өглер мөөрейин шагда-ла сонугаргавас-даа апарган мен ийин. Оон бир чылдагааны — кижидир эпчок байдалга таваржырын Өг хоорайжыгажыңа четкен чон билер. Сонугаргап көре бээр болза, чүнү көрүп тур сен дээр ышкаш, соок карактары-биле шивегейлей-ле бээр. Чаңгыс чер-чурттуглары бакылап кээр болза, ол кижидир аштап-суксааш бакылап келген-биле демей көөрүн чаңгыс эвес кижиден дыңнаан мен. А бодум хоорай чурттакчызы болгаш ынаар шайлаар дээр эвес, а ажилдар дээр баар кижидир мен. А ында чеде берген кижилер боттарыңа сонугаргап көөр болза, мен ону көрбээн кижилерге кандыг өглер тиктингенин, иштики, даштыкы хевир кандыг болганын солун арны таварыштыр дамчыдып бээр дээр көөрүм албан. (Ындыг улуг байырлалдарда "Шын" деп каан шындыгылга бижим азынмас кижидир мен, чүге дизе чон-биле бир демей мен).

Аът чарыжының чонга билдингир чарлакчызы: "Өглер чанынга чүнү канчап турар силер, чонум, силерни өгже кириер эвес, бээр

"аарып" чедип келиңер!" деп, чалаанында ханы утка бар.

Шынап-ла, өглерни чон сонугаргап көрүң дээр эвес, а чүгле өглер мөөрейиниң жюри кежигүннеринге тиккен-даа ышкаш. Ындыг чүве болза, өглерни аңгы кажалааш, "Өске кижидир бакылап болбас!", "Өгнүң ээлери каржы!", "Чүгле комиссия кежигүннеринге!" дээр ышкаш бижимелдерден улгаттыр бижээш, дараазында наадымнарда өглер чанынга азып алза ажырбас боор. Моон сонгаар ол өглерни музейниң экспонаттары ышкаш, "ол кожуундан ол кижиниң өө" деп таныштырылганы кылгаш, делгей тип калза кандыгыл? Оон аңгыда, өглер мөөрейиниң түң-нелдерин үндүрерде чоннун киржилгези-биле СМС-бадылаашкынны чорудуп, оон түңнелдерин база өөренип көөрү артык эвес болгу дег.

Сонгаар чурттап чоруур бир тыва угбай ажы-төлү-биле байырлалды сонугаргап келгеш, мындыг эскериглерни база немеде.

Оглу черле тыва омакшылдыг болгаш, аъттарга ынаа аажок төлдүр. Оон аът чарыжы көөр дээр күзелин боттандыраар дээр Тос-Булакка хүнээш. "Аъттар-даа старттан үнүпкен деп чарлаан соонда, олудум "салбас" дээр, куруг ховуже көрүп алгаш

олураарга, шыланчыын канчаар" деп, чугаалааны чөптүг. Ол үе дургузунда аъттын деринге хамаарыштыр көрүлдени чорудуп, аътка йөрээлдерин, кожамыктарның мөөрейин эрттирип, малдын чүзүнүңге, уксаазыңа, назы-харыңа хамаарыштыр өөредиглиг тайылбырларны кылып, бот-тивынгыр артистерниң көргүзүлгелерин көргүзүп турар аразында спортчу комментарийни бээр болза, дыка-ла эки ийик.

Аъттарның башкылары доозунун көдүрүлдүр дуу дөң бажыңга көстүп келгенде, ол оюн-тоглааны түр када соксадып база болгу дег. Чон кырынче аскымнадып келир-ле малдар кайыын турар. Бир-ле чылын тес-хемчилер эмдик малдарны чаажыктыра-рынга мөөрейни эрттирген чүве. Ол бир онзагай мөөрейни чоп организастап болбазыл?

Аш-чем саткан одуруглар. Оон мурнунда чылдарга деңгээр-ге, садыгжыларга, саарлыкчыларга таарымчалыг байдалдарны тургусканын эки деп демдеглээр апаар. Ындыг болзажок, база-ла боттарывыстың талавыстан четпестерни шүгдүнүп көөрү артык эвес. Чем-негеш чоттунган саазынын, октаар кадыг саазын хаптардан чанынга салып алза? Ол кижиден садып алгаш, чемнегеш, дуу кайы

ыракта садыгжының чы богуң тудуп алгаш кылашты сен. Ынчангаш-ла боор ол хүннун дургузунда Тос ховузу целлофан хапт саазыннардан, чук сава шыптыңан бок күзүрү бергенин чүгле Кызыл кох чагырга чери эки билер Байырлалдар соонда ол аштаар дээр чеже хире далдарны үндүрген ирги?

Тыва кижидир көжүп чоругаш, чүгле өөнүн орнун эвес дедиксээрин аштап-арыгла чораан, кайы хамаанчок чашканнап чорбас дээр. Д чараш езу-чаңчылдар, а аныяк-өскенге, уруг-дарыг чагып чорбас бис? "Бо конфетаң саазынын карман бажыңга баргаш, бок кох октаар сен" — деп, бичик угааткан болза, кижидир хайыра чок чаңнаашкын кө Өске черден, оларның ара даштыкы чурттардан келген чыларывыс ол хире чараш б лалдарны эрттирип тургаш, чуттуг болганывысты кай боор!

Мээң бо каш эскериг байырлалды бактаар дээр чон эки талаже шүгдүңген дээр сеткилим-дир...

Айрада МОН

Саар-оол МОНГУШ,
Чадаана хоорайның хүндүлүг
хамаатызы, күш-ажылдың
хоочуну.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының 2012 чылдың февраль 14-те
№ 37 Чарлыгына өскерилгелер кириеринин дугайында

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ БАШТЫҢЫНЫҢ—ЧАЗААНЫҢ ДАРГАЗЫНЫҢ ЧАРЛЫ

Тыва Республиканың 2003 чылдың январь 4-те "Тыва Республиканың Баштыңының Чазааның Даргазының эрге-байдалының дугайында" № 97 ДХ-1 Конституция хоойлузунун 7 чүүлүн удуртулга болдуруп, доктаадырым болза:

1. Тыва Республиканың Чазааның Даргазының 2012 чылдың февраль 14-те "Хамаатыларның даштыкы өөредилге азы эртем организацияларына өөрениринге (стажировка) Тыва Республиканың Даргазының грантыларын бадылаарының дугайында" № 37 Чарлыгына дараазында өскерилгелерни кириер:

1) адында "Чазак Даргазының" деп сөстөрни "Баштыңының" деп сөс-биле солугу;

2) 1 пунктта "Чазак Даргазының" деп сөстөрни "Баштыңының" деп сөс-биле солугу;

3) 2 пунктта "Чазак Даргазы" деп сөстөрни чогуур падежтерге "Баштыңы" деп сөс-биле чогуур падежтерге солугу;

4) 3 пунктта "Чазак Даргазының" деп сөстөрни "Баштыңының" деп сөс-биле солугу;

5) 4 пунктта "Чазак Даргазының" деп сөстөрни "Баштыңының" деп сөс-биле солугу;

6) Специалисттерни, аныяк эртемденнерни, аспирантыларны даштыкы өөредилге азы эртем организацияларына өөредиринге Тыва Республиканың Чазааның Даргазының грантызының дугайында Дүрүмде:

адында "Чазак Даргазының" деп сөстөрни "Баштыңының" деп сөс-биле солугу;

1.1. пунктта "Чазак Даргазы" деп сөстөрни чогуур падежтерге "Баштыңы" деп сөс-биле чогуур падежтерге солугу;

2.1. пунктта "Өөредилге" деп сөстүн соонга "Тыва Республиканың Өөредилге болгаш эртем яамызы" деп сөстөрни немээр;

3.5. пунктта "Чазак Даргазынга" деп сөстөрни "Баштыңынга" деп сөс-биле солугу;

4.1. пунктта "Чазак Даргазының" деп сөстөрни "Баштыңының" деп сөс-биле, "чарар хүлээлгелиг" деп сөстөрни "чарар" деп сөс-биле солугу;

4.5. пунктта дараазында редакция-биле кириер:

"4.5. Өөредилгени дооскан соонда грант алган кижиге 30 хонук хуусаада өөредилгениң түннелдеринин дугайында илеткелди, а ол ышкаш республиканың экономика болгаш социал адырынга эртем ажылын боттандырып чорударының планын республика комиссиязынга кириер";

7) №1 капсырылгада "Чазак Даргазының" деп сөстөрни "Баштыңының" деп сөс-биле солугу;

8) №2 капсырылгада "Чазак Даргазының" деп сөстөрни "Баштыңының" деп сөс-биле солугу;

9) №3 капсырылгада "Чазак Даргазының" деп сөстөрни "Баштыңының" деп сөс-биле чогуур падежтерге солугу;

10) №4 капсырылгада "Чазак Даргазының" деп сөстөрни "Баштыңының" деп сөс-биле солугу;

11) Специалисттерни, аныяк эртемденнерни, аспирантыларны даштыкы өөредилге азы эртем организацияларына стажировкаже чорударынга Тыва Республиканың Чазааның Даргазының грантызының дугайында дүрүмде:

адында "Чазак Даргазының" деп сөстөрни "Баштыңының" деп сөс-биле солугу;

1.1. пунктта "Чазак Даргазы" деп сөстөрни чогуур падежтерге "Баштыңы" деп сөс-биле чогуур падежтерге солугу;

2.1. пунктта "Өөредилге" деп сөстүн соонга "Тыва Республиканың Өөредилге болгаш эртем яамызы" деп сөстөрни немээр;

3.5. пунктта "Чазак Даргазынга" деп сөстөрни "Баштыңынга" деп сөс-биле солугу;

4.1. пунктта "Чазак Даргазының" деп

сөстөрни "Баштыңының" деп сөс-биле, "чарар хүлээлгелиг" деп сөстөрни "чарар" деп сөс-биле солугу;

12) №1 капсырылгада "Чазак Даргазының" деп сөстөрни "Баштыңының" деп сөс-биле солугу;

13) №2 капсырылгада "Чазак Даргазының" деп сөстөрни "Баштыңының" деп сөс-биле солугу;

14) №3 капсырылгада "Чазак Даргазының" деп сөстөрни "Баштыңының" деп сөс-биле солугу;

15) №4 капсырылгада "Чазак Даргазының" деп сөстөрни "Баштыңының" деп сөс-биле солугу;

16) Специалисттерни, аныяк эртемденнерни, аспирантыларны даштыкы өөредилге азы эртем организацияларына өөредиринге (стажировка) Тыва Республиканың Чазааның Даргазының грантыларын алырынга кандидаттар шилиринин талазы-биле республика комиссиязының дугайында дүрүмде:

адында "Чазак Даргазының" деп сөстөрни "Баштыңының" деп сөс-биле солугу;

1 пунктта "Чазак Даргазы" деп сөстөрни чогуур падежтерге "Баштыңы" деп сөс-биле чогуур падежтерге солугу;

2 пунктта "Чазак Даргазының" деп сөстөрни "Баштыңының" деп сөс-биле солугу;

4 пунктта "Чазак Даргазының" деп сөстөрни "Баштыңының" деп сөс-биле солугу;

17) Специалисттерни, аныяк эртемденнерни, аспирантыларны даштыкы өөредилге азы эртем организацияларына өөредиринге (стажировка) Тыва Республиканың Чазааның Даргазының грантыларын алырынга кандидаттар шилиринин талазы-биле республика комиссиязының составын дараазында редакция-биле кириер:

"Специалисттерни, аныяк эртемденнерни, аспирантыларны даштыкы өөредилге азы эртем организацияларына өөредиринге (стажировка) Тыва Республиканың Чазааның Даргазының грантыларын алырынга кандидаттар шилиринин талазы-биле республика комиссиязының составы:

Ш.В. Кара-оол — Тыва Республиканың Баштыңы-Тыва Республиканың Чазааның Даргазы, республика комиссиязының даргазы;

А.П. Дамба-Хуурак — Тыва Республиканың Чазааның Даргазының оралакчызы-Тыва Республиканың кадык камгалал болгаш социал хөгжүлдө сайыды, республика комиссиязының даргазының оралакчызы;

А.С. Ооржак — Тыва Республиканың Өөредилге болгаш эртем яамызының мурнады хөгжүдөр "Өөредилге" национал төлөвилелди боттандыраар болгаш кадрлар белеткелинин, эртем эргелелинин начальниги, республика комиссиязының секретары;

Ш.Ч. Монгуш — Тыва Республиканың юстиция херектеринин талазы-биле сайыды;

С.Х. Монгуш — Тыва Республиканың көдээ ажил-агый болгаш аш-чем сайыды;

Р.В. Кажин-оол — Тыва Республиканың үлетпүр болгаш энергетика сайыды;

В.В. Сат — Тыва Республиканың тудуг болгаш коммунал ажил-агыйын чаартырының сайыды;

Л.В. Трусова — Тыва Республиканың экономика сайыдының хүлээлгезин күүседип турар;

Ч.Ч.-Д. Ондар — Тыва Республиканың Даштыкы экономиктиг харылзаалар агентилелинин директору;

К.А. Бичелдей — Тыва Республиканың өөредилге болгаш эртем сайыды;

С.С. Курбатская — Тыва Республиканың биосфера шинчилелдеринин делегей чергелиг Убсунур төвүнүн директору, география эртемнеринин доктору;

В.И. Лебедев — Россияның эртемнер академиязының Сибирь салбырының Тываның бойдус курлавырларын комплекстиг шингээди алырының институтунун

директору, геология-минералогия эртемнеринин доктору (чөпшээрешкени-биле);

С.О. Ондар — Тываның күрүне университетинин ректору, биология эртемнеринин доктору (чөпшээрешкени-биле);

Р.Б. Чысыма — Россияның көдээ ажил-агый эртемнеринин академиязының Сибирь салбырының Тываның көдээ ажил-агыйының эртем-шинчилел институтунун директору, (чөпшээрешкени-биле);

2. Бо Чарлыкты "Тувинская правда"

болгаш "Шын" солуннарга пар

3. Бо Чарлыктың күүселдизин тиргизди Тыва Республиканың Администрациязының болгаш Тыва Республиканың Чазаак Аппарадының секретары эргелелинге дагзыр.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. КАРА-Кызыл хоорай
2012 чылдың август 13
№ 211

Тыва Республиканың Чазааны АЙТЫШКЫНЫ

Регион чергелиг онза байдалдар чурумун Тыва Республика девискээринге кириеринин дугайында

2012 чылдың август 10 № 262-р Кызыл хоорай

Тыва Республиканың девискээринге үргүлчүлүгү үениң дургузунда чогуур өл-шүктүң дүшпээнинин хараазы-биле көдээ ажил-агый культураларының узуткатынган-биле холбаштыр, Тыва Республиканың Чазаа онза байдалдарны болдурбас болгаш чайладыр сорулга-биле:

1. Тыва Республиканың девискээринге 2012 чылдың август 10-дан эгелеп регион деңнелдиг онза байдалдар чурумун кириер.

2. Тыва Республиканың агроүлетпүр комплекзинде онза байдалдардан кога-рааннарның материалдыг чидиринге үнелел бээр талазы-биле республика комиссиязын (дараазында — комиссия) тургузуп, кириген капсырылга езугаар ооң составын бадылаар.

3. Тыва Республиканың Көдээ ажил-агый болгаш аш-чем яамызы республика комиссиязы-биле кады кандаашкындан көдээ ажил-агый культураларының кога-

раанын шинчилээр талазы-биле документилерни долдурарын хан-2012 чылдың август 20-ге чедир дараазының Көдээ ажил-агый кириер.

4. Тыва Республиканың муң тургузулар чагыргаларына болза:

кандаашкынын уржуктарын талазы-биле чугула хемчеглер алыр;

мал ажил-агыйына сизген-ш-белеткелин хандыраар.

5. Бо Айтышкыны "Тувинская правда" болгаш "Шын" солуннарга парл.

6. Ук Айтышкынын күүс контролду Тыва Республиканың Даргазының оралакчызы В.М. Садыга дагзыр.

Тыва Республиканың Чазааның бирги оралакчызы М.

Тыва Республиканың Чазааның 2012
август 10-да № 262-р айтышкыны-биле

Тыва Республиканың агроүлетпүр комплекзинде онза байдалдар кога-рааннарның материалдыг чидиринге үнелел бээр талазы-биле республика комиссиязының СОСТАВЫ

С.Х. Монгуш — Тыва Республиканың көдээ ажил-агый болгаш аш-чем сайыды, удуртукчузу;

Н.М. Монгуш — Тыва Республиканың девискээринге хамааты камгалал, чурттакчы чонну болгаш девискээрлерни онза байдалдардан болгаш сугга камгалал адырында ажил-чорудулганы хандыраар талазы-биле агентилелдин директору, удуртукчузунун оралакчызы;

А.К. Артына — Тыва Республиканың экономика сайыдының бирги оралакчызы;

С.Т. Кызыл-оол — Тыва Республиканың чер болгаш өнчү хамаарылгаларының сайыды;

А.П. Ляпин — Тыва Республиканың Тываның гидрометеорология болгаш долгандыр хүрээлелдин мониторингизинин талазы-биле республика төвү күрүне албан черинин начальниги (дугуржулга-биле);

А.А. Назаров — Россия Федерациязы-ның хамааты камгалал херект байдалдар болгаш бойдус ха-чайладырының талазы-биле яам Республиканың кол эргелелинин (дугуржулга-биле);

С.К. Ондар — Тыва Республиканың көдээ ажил-агый болгаш аш-чемдинин бирги оралакчызы;

А.Т. Оюн — Россияның көдээ ажил-агый хайгааралының Тыва Республиканың биле эргелелинин удуртукчузу (дугуржулга-биле);

В.Д. Талтаева — Күрүне статистика федералдыг албанының Тыва Республиканың территориалдыг органының удуртукчузу (дугуржулга-биле);

Т.О. Чыдым — Тыва Республиканың хөө сайыдының хүлээлгезин күүс-дизининин Тыва Республика талазы-биле удуртукчузу (дугуржулга-биле);

А.В. Чооду — Тыва Республика-ның чорукту хөгжүдери-нин департаментинин начальниги салгалыг секретары;

М.М. Бадырғы — Тыва Республиканың культу-ра сайыдының оралакчызы;

У.Т. Даваа — Тыва Республиканың культу-ра сайыдының хүлээлгезин күүс-дизининин Тыва Республика талазы-биле удуртукчузу;

Э.Д. Даваа-Самбуу — Тыва Республиканың Сан-хөө-бюджет хайгааралының биле албанның удуртукчузу;

Р.Л. Добровольский — биче ортумак сайгарлыкчы чорукту "Тыва Республиканың сайгарлыкчылары" республиканың хөй-ниити организациязының о-президентизи (чөпшээрешкени-биле);

В.Б. Дүгер — Федералдыг үндүр-үмүкүнүн Тыва Республика талазы-би-

Тыва Республиканың Чазааның ДОКТААЛДАРЫ

Тыва Республиканың биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чорукту деткиринин айтырыгларының талазы-биле ведомстволар аразының конкурс комиссиязының составына өскерилгелер кириеринин дугайында

2012 чылдың май 28 № 284 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазааның доктаадыры болза:

Тыва Республиканың Чазааның 2009 чылдың май 21-де № 21 доктаалы-биле бадылаан Тыва Республиканың биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чорукту деткиринин айтырыгларының талазы-биле ведомстволар аразының конкурс комиссиязының составын дараазында редакция-биле кириер:

"Тыва Республиканың биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чорукту деткиринин айтырыгларының талазы-биле ведомстволар аразының конкурс комиссиязының составы

Д.Б. Ондар — Тыва Республиканың экономика сайыдының оралакчызы, даргазы;

С.М. Оюн — Тыва Республиканың көдээ ажил-агый сайыдының оралакчызы, даргазының оралакчызы;

А.В. Чооду — Тыва Республика-ның чорукту хөгжүдери-нин департаментинин начальниги салгалыг секретары;

М.М. Бадырғы — Тыва Республиканың культу-ра сайыдының оралакчызы;

У.Т. Даваа — Тыва Республиканың культу-ра сайыдының хүлээлгезин күүс-дизининин Тыва Республика талазы-биле удуртукчузу;

Э.Д. Даваа-Самбуу — Тыва Республиканың Сан-хөө-бюджет хайгааралының биле албанның удуртукчузу;

Р.Л. Добровольский — биче ортумак сайгарлыкчы чорукту "Тыва Республиканың сайгарлыкчылары" рес-публиканың хөй-ниити организациязының о-президентизи (чөпшээрешкени-биле);

В.Б. Дүгер — Федералдыг үндүр-үмүкүнүн Тыва Республика талазы-би-

АК-КӨК ТЫВАМ БАЙЫРЛАП ТУР!

АМЫДЫРАЛДЫҢ ХЭЭЛЕРИ

Тыва Республиканың национал байырлалдары Наадым болгаш Республиканың төрүттүнген хүнүгө уткуштур Арат шөлүгө бир солун хемчеглериниң бирээзи "Кидис кырында амыдыралдың хээлери" деп чоннар аразында III фестиваль болган. Ийи хонуктуң дургузунда үргүлчүлзүн бо фестивальга Моолдун, Казахстанның, Алтайның, Иркутск облазының, Хакасияның база Красноярск крайның чогадыкчы ишчилери кидис өеринге сонугалын бадыткап, боттарының арга-дуржулганын, кылган ажылдарын Тываның чонунга таныштырган. Республиканың 12 кожууннарының ус-шеверлери база ук фестивальга киришкен.

Фестивальдың ажыттыгын хүнүнден эгелеп, арат шөлүн ус-шеверлерниң делгелгези шыва алкан. Кижиниң көвейинден базар чер безин тывылбас деп хөөредип болур. Чыскаай тиктинген майгынарда чаңгыс-даа катап көрүп көрбээн суй белектерни, эдилелдерни, идик-хепти, янзы-бүрү каасталгаларны сонугар көрдүм. Чогадыкчы ажыл болгаш ындыг бе, тус-тус черлерниң төлээлериниң аразында кылган ажылдары бот-боттарынга дөмейлешпес дээрзи дораан-на эскертигир. Шынап-ла, кижиниң херекке албазы материалдардан дүшке безин кирбес тывыз-ыксыг эдилелдерни сиңип кылыптар «алдын холдуг» шеверлер аравыста хөй дээрзин ону көргөн кижилер билир. Аай-дедир шуушкан кижилерниң чүгле магадаан, чарашсынган үнү дыңналыр, оон соонда өрте-үнезин сонугар, садып ал турдулар. Чамдык кылыгларны чүгле бо делгелгеге эккелгенинге хараадап турганнар хөй. Фестивальдың бир онзагай

чүүлү — аныяктарга кидис кылырынча чаа көрүштерни ажитканы. Ылаңгыя хоорай аныяктарынга кидис деп сөс шаандакы үени, көдээ чуртталганы сагындырып турган болза, бо хүнде ол талазы-биле оларның бодалдары көңүс өске. Олар дүктен панноларны, хевистерни, херээжен кижиниң эдилелдерин, харын-даа амгы үениң тудар сумкаларын, идик-хевин даарап ап болур деп билип, караа-биле көрүп алганнар. Элзэн хөй аныяктарны дыңнаарымга: "Бажыңга баргаш, шенеп көөрдүр" — деп аразында чугаалажып турдулар. Харын-даа сонгаар хоорайлардан келген аалчылар-биле соң даарта кады ажылдаар күзелин илередип, адрестерин, телефоннарын солчуп турарлары база бар болду. Канчап черле оларның чогадыкчы ажылын кижиниң үнелес боор, шын үзел-бодалдыг улус-тур деп бодап кагдым. "Күш-ажыл кижини каастаар" деп үлегер чугаа ол ыйнаан, делгелгеге салдыгын кылыглар ша-даа четпейн, доозазы арлы берди.

Фестивальга кирип, ырак-чооктан чедип келген аалчыларның кылган ажылдарында, шынап-ла, кидис кырында амыдыралдың хээлери көстүп турду. Оларның херечизи кылдыр Красноярск хоорайның төлээзи Ольга Ивановна Первозчикованың кидистен, дүктен салып кылган бажың иштинин каасталгаларын, авторнуң бодунуң чогаадып кылганы ойнаар-кыстары, кидистен тускай каастап кылган моюн-ораарлары, палантинерни ылаңгыя херээжен чонга эң-не чоок болуп, хөйүнү сонугалын болдурган.

Аныяк-өскөн ортузунда өзүп олурар шеверлер бары дыка-ла өөрүнчүг-дүр. Оларның бирээзин

ге Баян-Кол школазының 8-ки классчызы Долума Содунамны хамаарыштырып болур. Бо бичии уругнуң чогадыкчы ажылын көргөн чон, жюри кижигүннери бедик үнелзэн. Ол кургаг дүктүн дузазы-биле янзы-бүрү хевирниң панноларын сиңип кылып турар. Кажан угбашкылар Чейнеш Монгуш биле Долума Содунам хава ыттың овуру хевирин сиңбзэн паннону кыла бээрге, дыка белең кылдыр көстүп турду. Ол чүгле карактарга көстүрү ындыг, а херек кырында чуркту үндүрүп алыры чүдөн берге болур деп олар чугааладылар.

Назы-хары сезен чоокшулаан хире, ынчалза-даа адак-бышкааның чиги кончуг бир кырган-аваны эскерип кагдым. Ол — Кызыл кожуунуң бот-тывынгыр ус-шевери,

тыва национал идик-хептин даараныкчызы, олут орбас Шулуу Агбаан-Шыраповна Опал-дыр. Оон шеверлзэн кылыгларын чарашсынмаан кижичок.

Кеткен хеви безин ылгалдыг көстүр, чогадыкчы кижидир деп чүве илден, Бии-Хемден Игорь Кудрявцевтиң чинге талдардан, сөөскеннерден, хадын тозундан, чымчак материалдардан кылган ойнаарактарын, бажың эдилелдерин, каасталгаларын, уруг кавайы хөйүнү сонугалын оттурган.

Тыва кижичи алызындан малының чүгле ээдин чип, сүдүн ижип чорбаан. Ол бодунуң азыраан малының дүгү-биле

кыштың тос-тозунуң соргун ажып эртип, дүктүн чылыг-чымчаанга чаглектанып, харын-даа ада-өгбелерден дамчып келген өгнүң шывын сырып-даараары бо хүнге чедир чаагай чаңчыл болуп, кадалаттынып арткан. Кидис — бодуну-биле эң бай. Чүге дизе оон инчеетти даарап, чаа төрүттүнген анай-хураганы онча-менди камгалап алыр. Оон аңгыда, аргытынар чүннү, тыва идикке укту, улдунну, чонакты, ширтекти дээш, черле оон бүдүрбес чүвези-ле чок. Ынчангаш бо фестивальга база кидис кылыгларындан ажылдар хөй болуп, харын-даа чонга көзүлдүр кидисти канчаар чадарын киржикчилер боттары көргүзүп берип турду. Чер-черлер аайы-

биле кидис салырыларлыг дээрзин делбадыткаттыгын дизи Бо-ла фестивалга көрүлдези база бол амыр звес ажыл. Кидистен доозазы алгы-кеш, дүк кыл каастаттынып, тикти бүрүзү тиккен өөнчө бүгү талазы-биле шыгажылын чорутканы и гаш-ла боор, бо конклинде Сүт-Хөлдүн, чиктин, Бай-Тайганы Каа-Хемниң өглериниң санынче кирип акшалар-биле шаңнап

Эң эки кидис кыл Казахстан, эң эки өөчээл дээш Моол, килары-биле чогаады дээш Кызыл кожуун Содунам, кидистен эң лек дээш Красноярск эки көргүзүглерини дээ биле Чөөн-Хемчик көөринге чаагай чаңчыл галап чорууру дээш Бажеринге Улуг-Хем Хайыракан сумузунуң төлөптиг болганнар. черлерини ээлзэннерге налдарын болгаш өрбелектерни тывыскаан.

Чаңчылчаан бо "Кидис амыдыралдың хээлери" фестивалдың чылдан чыл деңнелче көдүрлүп тур доктаамал киржикчилер-лай-дыр.

Келген аалчылар бот-чурттугларывыс аргаларын аразында сол кылыгларын чонга бадыткап, кидис делегейин чыгарып алдаржыдып турары дивестин аргазы чок. Оон сайзыралы улам хөгжизинге бүзүрел улуг.

Белекмаа ОО

ТУЛГАН ӨГ —

Байырлалдың сөөлгү хүнү. Август 16. Тос-Булакка оон мурнунда хүн суггур чаас чаап турган болгаш, эртенги шакта алызында соогу кончуг. Ынчалза-даа малчыннар ону тоор хире звес, шыва тоннарын кеткилепкен, байырлыг хаашкынны манап, сандайларда шагда-ла саадапкан. Наадым байырлалының база бир кол эртирикчилери Бай-Тайганың бот-тывынгыр артистери чылганнарда концерт программазын сонугадып тур.

Ол хүнде планнааны-биле 2012 чылдың Наадымының шаңналдыг черлерин алган малчыннарны шаңнап-мактаары. Өг хоорайжыгажында өглер мөөрейиниң тилекчилерин адап, таныштырары база үш хонук үргүлчүлзүн байырлалды байырлыг езу-биле хаары көрдүнгөн.

Тыва Республиканың көдээ ажил-агый болгаш аш-чем сайыдының бирги оралакчызы Сергей Конзай-оолович Ондар баштаан яамының специалистери чылдың түңнелдери-биле эки көргүзүглерини чедип алган мал ажылының шалыпчыларын чалады. Бо удаада боттарының кызымак күш-ажылы-биле шылгараан Бай-Тайга кожуунуң "Кызыл-Даг" МУБ-тан хойжу Данил Салчакка, Мөңгүн-Тайга кожуунуң "Мөген-Бүрөн" КУБ-тан сарлык кадарчызы Хураган-оол Хертекке, Барыын-Хемчиктен "Биче-Тей" КБК-ның хойжузу Людмила Күжүгетке, Өвүр кожуундан "Чалааты" МУБ-туң

хойжузу Байлакмаа Базыр-оолга, Сүт-Хөл кожуундан "Алаак" КБК-ның хойжузу Анатолий Ховалыгга, Чаа-Хөл кожуундан Кызыл-Дагда ХДА-ның хойжузу Адыя Чатпакка, Улуг-Хем кожуунуң Ишти-Хемде ТАА-ның (тараачын-арат ажил-агыйы) хойжузу Ольга Кунгаага, Танды кожуундан "Тывахолдинг" агроулетпүр комплекзинин саанчызы Любовь Оюнга, Бии-Хем кожуунуң Тарлагдан ХДА-ның чылгычызы Роман Тюлюшке, Тожу кожуунуң Адыр-Кежигден ХДА-ның кадарчызы Виктор Колга, Каа-Хем кожуунуң Бүрөн-Хемден ХДА-ның хойжузу Серээдар Салчакка, Тес-Хем кожуунуң Ак-Эриктен ХДА-ның хойжузу Сергей Калданга, Эрзин кожуунуң "Бай-Хөл" КБК-ның хойжузу Салбакай Чигжитке, Кызыл кожуундан "Байкара" КБК-ның хойжузу Альберт Содунамга, Тере-Хөл кожуундан Очур Долумага Наадымның ийги черин алганының медальдарын, хүндүлел бижиктерни болгаш көшкүн амыдыралды тудуп чоруур малчын кижиге чугула эдилел — чырык бээр шимчедикчилерни яамының мурнундан сөңнзэн.

А Наадымның үшкү чериниң шаңналдары — үшкү черниң медальдарын, хүндүлел бижиктерни база кывар-чаар материал-биле ажилдаар хирээни Альберт Маадыр-оолга (Бай-Тайга), Шораан Адыг-оолга (Мөңгүн-Тайга), Юрий Күжүгетке (Барыын-Хемчик), Айлаң Баазанга (Өвүр), Орлан

Ооржакка (Сүт-Хөл), Андрей Монгушка (Чөөн-Хемчик), Николай Норбуга (Чаа-Хөл), Менди Туматка (Улуг-Хем), Анай-Саар Көк-оолга (Чеди-Хөл), Николай Шырапка (Танды), Нелли Чамзыга (Бии-Хем), Надежда Ооржакка (Каа-Хем), Маадыр Коданмайга (Тес-Хем), Николай Назынга (Эрзин), Вера Баазанга (Кызыл кожуун), Адыя Кызылга (Тере-Хөл) тывыскаан.

Бодунуң чалыы үезинде кур черни шингээдиринге үлүг-хуузу кириштирип, Тываның көдээ ажил-агыйының чер ажылынга эңне бедик көргүзүглерини чедип алгаш, Социалист Күш-ажылдың Маадыры деп атка төлөптиг болган механизатор, Тываның 14 маадырларының бирээзи, хоочуну-вус Василий Оюнович Янчат бо чылын 80 харны харлап турар. Ынчангаш "Амгы салгалга ам-даа үлегер-чижзэн көргүзүп, малды малдап чоруур күш-ажылчы маадырга яамының өмүнээзинден сизген кезер комплектиг тракторну белекке бээр" деп чарны сайыттың оралакчызы С. Ондар чарлады. Амгы үеде Тывада арткан ийи Маадырның бирээзи Даваа Топянович Дойбан Каа-Хем кожуунда чурттап чоруурун, ол эрткен чылын 80 харлаанын база аныяктарга таныштырды. Көдээ ажил-агыйының хүндүлүг хоочуну В. Янчат өөрүп четтиргенин илдеткеш, амгы үеде Чедер хову-зунда малын малдап чоруурун, малга-даа, ботка-даа ижер суг айтыры эңне берге чүүл ол деп

чугаалааш, черден кудукту үндүр казып бээр талазы-биле казакчагырадан, яамыдан дилегни хөйүнү мурнунга диледи. Ол чидиг айтырыгны яамының киржилгези-биле шийтирлежирин яамының төлээзи аазады звеспе.

Дараазында Азияның көшкүн чоннарының чурттаар оран-савазы өгнү алгап-йөрзөп, оон иштики дериг-херекселерин өгбелерден дамчып келгени хевээр арттырза-даа, үениң аайы-биле ону улам сайзыраңгай-жытканынга тураскааткан өглер мөөрейиниң түңнелин комиссияның даргазы, ТР-ниң көдээ ажил-агый сайыдының оралакчызы С.М. Оюн чылганнарда таныштырды.

Чылдан

чылче мөөрейиниң киржигиши шынгы белеткелин эрткен чылдарда кыгындырыгларны эди

Тожуларның чадыры.

САЛГЫН-СЫРЫНГА ЧЕТТИРБЕЙН ЧЕЛЗИП ОЛУР...

Чемпион аъттың мунукчузу Чолдуг-оол Кууларга Чазак Баштыңы байыр чедирип тур.

Кандыг-даа байыр-наадым тыва эр кижиниң мөөрейлиг чараш оюннары чокка черле эртпес. Оларның бирээзи — аът чарыжы. Республика байырлалының хүнүнде Кызыл хоорайның чогуу Тос-Булакка хөйүнүң сонургалын ол оттурган.

Республика Хүнүнге болгаш «Наадым-2012» байырлалдарында раскааткан аът чарыжыга кирген байырлалчыларга республиканың кожунундан ниитизи-биле 560 ажыг бүртүктеткен. Маргылдаада кириштирип эккелген малдар кожун наадымнардында болгаш республика чергелиг маргылдаларга шаңналдыг черлерни ээсн, шылгараңгай аъттар болуп

турары-биле онзагай. Ынчангаш мөөрей солун болгаш чижилге улуг дээрзин билер болгаш аарыкчыларның-даа, киржикчилерниң хөйү-даа ында.

Бо удаада аът чарыжын алды аңгы хемчээлге эрттирген. Республиканың бо улуг маргылдаа-зында чаа чүүл — чүгле тыва уксааның чүгүрүк аъттарының чарыжын 35 километр хемчээлге сал-

ганы, «оң шаңналы шыырак болур» деп чугааның чылгычылар ортузунда нептерээни чижилгени улам күштелдирген.

Ынчалза-даа чүгүрүк куш дег кушталдырган, салгын-сырынга четтирбейн, чүгүрүктер аразындан «ужудуп» келген аъттарның ээлерин маңаа демдеглээнир.

Кол чарыш болур тыва уксаалыг чүгүрүк аъттарының узак чоруунга, барык 40 хире километр хемчээлге 200 ажыг аъттарны салган. Организастыг комитеттиң кежигүнү, ТР-ниң көдээ ажыл-агый сайыдының оралакчызы С. Ондар аъттарга хамаарыштыр шыңгы хыналда, шилилгени комиссия

чорутканын дыңнатты. Арыг тыва уксааның ады 149 см-ден бедивес ужуруг, харын-даа оон-даа чавыс. Ынчангаш аъттар ээлериниң талазындан шиитпирге чөпшээрешпээн таварылгалар турганын дыңнатты. Даңзыже 265 аът кирген болза, хыналданың түннелинде 16 аът сандан үнген. Ынчалза-даа аъттарның ээleri ундаравааннар, олар улуг чүгүрүк аъттарның чарыжынче немей бижидип алганнар.

Маргылдааның бо салыында тыва уксаалыг аъттар аразындан Чөөн-Хемчиктин Баян-Таладан Кушаа Монгуштуң 6 харлыг кара ады кымга-даа четтирбейн финишке келгеш, ээзинге кол шаңнал — джип автомашинаны чаалап берген. А аъттың мунукчузу Чолдуг-оол Куулар ам «демир» аъттың ээзи болган — шаңнал кылдыр мопедти ол алганы утундурбас. Ийги черни база-ла Чөөн-Хемчиктин чүгүрүк, Шемиден Евгений Кууларның ады эрткен. Үшкү черни Тес-Хемниң Ак-Эриктен Сайыты Дандааның ады алган.

25 километрге дөрт хардан өрү назылыг чүгүрүк аъттарның чарыжыга Бай-Тайганың Тээлиден Альберт Иргиттин ады чемпионнаан. Ийги черни Улуг-Хемниң Торгалыгдан Радик Дамдын-оолдун калдар ады, үшкү черни Би-Хемниң Турандан Александр Арган-оолдун малы ээлээн.

Улуг, чөлөр аъттарның 15 километр хемчээлди чарыжыга Кызыл кожунунун Кур-Черден Дашмир Кууларның 7 харлыг Калчан-Хүренин Ахмет Дармажап чемпион атче кири мунган. Аъттың ээзи «ВАЗ» автомашинаны шаңнал кылдыр алган. Ийги черни Улуг-Хемниң Чодураадан Начын Сенидиниң 12 харлыг доруг ады ээлээн. Үшкү черни Чөөн-Хемчик-

тин Чаданадан Евгений Кууларның 13 харлыг Калчан-Доруу алган.

Аныяк чоруктуг аъттарның аразында 10 километр хемчээлди чарышка Улуг-Хемниң Торгалыгдан Эртине Доржуун Чыраа-Доруу бирги черде келген. Кызыл кожунунун Кур-Черден Сарыг-оол Ондарның кара ады ийги, Танды кожунунун Кочетовтан Эдуард Оюнунун малы үшкү черлерге төлөптүг болган.

Дөрт хар чедир назылыг аныяк, чүгүрүк аъттарның аразында 15 километр хемчээлди чарышка Чөөн-Хемчиктин Чаданадан Вячеслав Ооржактың ады кымга-даа четтирбээн. Ийги черни Сүт-Хөлдүн Суг-Аксиндан Эрес Ховалыгының Ураган деп шолалыг калчан-шилги ады, үшкү черни бо чылын Үстүү-Хүрээ фестивалында тураскааткан аът чарыжыга эрткен Чөөн-Хемчиктин Хорум-Дагдан Орлан Кууларның Калчан-Шилгизи алган.

Чыраа малдар аразында 15 километр чарыжыга бирги черни Чаданадан Вячеслав Монгуштуң доруг ады, ийги черни Өвүрнүн Хандагайтыдан Владимир Намбар-оолдун кара ады, үшкү черни Сайдаш Иргиттин ады алгаш, «Наадым-2012» республика байырлалының аът чарыжыга шаңналдыг черлерниң баштайгы одуруунче киргеннер.

Шаңналдыг чер алган аъттарның ээлеринге болгаш мунукчуларына ТР-ниң аныяктар херектери болгаш спорт сайыды У.С. Ондар база ТР-ниң көдээ ажыл-агый болгаш аш-чем сайыдының бирги оралакчызы С.К. Ондар яамаларның мурнундан өртектиг белектерни тывыскан.

Айлаң МОНГУШ.

Чингис СААЯНЫҢ тырттырган чуруу.

ӨВҮРЖҮЛЕРДЕ

«Тулган өгүң» ээлери —Кыргыстарның өг-бүлөзи (Өвүр).

ынчалза-даа четпестерни жюри кижиниң дөмей-ле оон-моон эредип кээр: чижээ, даштыкы ады, кидизи багай-даа болгусу дээш, оон-даа өске. Бо удаа-өгүнү иштики кезектери — эр, ээжен кижиниң талаларынче ба кичээнгейни киржикчилер аанын ол онзалаан. Оон аңгыда к-савазын мөңгүндөн кылган үн тытып келгени эки талаже кырал болуп турарын дем-леди.

«Наадым-2012» байырлалдың «Тулган өг» мөөрейиниң тускай аныалын тожуларның тос чады-н дерип көргүскени дээш Тожу-жундан Сайдаш Алексеевич

Колга тывыскан. Чыл санында боттарының өөнүң дериниң чаартып кел чыдары дээш ыраккы Тере-Хөл кожунунун Шынаа сумуздан Шолбан Сергеевич Буянга база тускай шаңналды берген. Тес-Хем кожунунун Берт-Дагдан Шораан Дадар-оолович Бижитмаа эр кижиниң эдилелдерин өөнге бүрүнү-биле кириштирип, «Национал онзагай чүүл» деп тускай шаңналды алган.

Ол-ла мөөрейниң үшкү черин Бай-Тайганың Кара-Хөлдөн Айдын Кара-оолович Сүге алгаш, 30 муң рубль акша шаңналын алган. Ийги черни Эрзин кожунунун Качык сумуздан Аяс Сүрүнөвич Хачыт-

тың өө алгаш, 40 муң рубльге төлөптүг болган. Өвүр кожундан Буян Сатпай-оолович Кыргыстың өө хамыкты кайгадып, «Наадым-2012» байырлалының «Тулган өг» деп мөөрейинге шылгарааш, бирги черни ээлээн.

Наадым байырлалын белеткээр болгаш эрттирер талазы-биле оргкомитеттин мурнундан байырлалга идепкейлиг киржир дээш черниң ыраан ыраксынмайн чедип келген ыраккы кожуннарның чагырга черлериниң төлээлеринге, байырлалды каастаан мурнакчы малчыннарга, байыр-найырда ыры-шоору-биле чонну хөглеткен кожуннарның бот-тывынгыр артистеринге, корум-чурумну тудар дээш дүн-хүн чок ажылдаан полиция ажылдакчыларына, ижер суг, чырык-биле хандырылганы берген ажылчыннарга, хөй-ниитиниң чөмөнчилгезин хандырган сайгарлыкчыларга өөрүп четтиришкени сайыттың оралакчызы С. Ондар чедиргеш, байырлалдың хагдынганын чарлааш, күрүне туктарын дүжүрер кылдыр «Наадым-2012» байырлалының тулган өөнүн ээзи Б. Кыргыс биле Өвүр кожунунун чагырга даргазы С. Кууларны чалаан. Хөгжүмнүн үделгези-биле байырлалдың туктарын дүжүрген. Малчыннар аал-оранынче далажып, чыгдынгаш, аът-таныпканнар. Келир чылга чедир ужурашкыже, байырлыг!

Айлаң МОНГУШ.

Чингис СААЯНЫҢ тырттырган чуруктары.

Наадымның бичи киржикчизи.

● Спорт ● Спорт ● Спорт

ШЫДЫРАА ОЮНУ – САЙЗЫРАЛДА

Малчыннарның шуулганы Наа-дымга, Республиканың Хүнүнге болгаш күш-культура башкыларына уткуштур республика чергелиг шыдыраа маргылдаады дыштанылганы болгаш культураның национал парыгына болуп эрткен.

Бо эрткен маргылдаа эгелээринин бетиңде ТР-ниң Шыдыраа федерациязының чаа удуртулганын соңгаан. Ооң мурнунда чылдарда Федерацияны удуртуп турган Кызыл хоорайның мэри Владислав Ховалыгының соңгуттурган хуусаады төнгенин барымдаалааш, ооң орнунга ТР-ниң Өөредилге болгаш эртем яамызының сайыды Каадыр-оол Бичелдейни чаңгыс үнбиле бадылаан. Каадыр-оол Бичелдей тозан чылдарның төңчүзүндө Шыдыраа федерациязын башкарып чораан аргадуржулгалыг удуртукчу дээрзин шыдыраачылар бадыткаан.

Оон аңгыда Тыва Республиканың Баштыңы – Чааань Даргазы Шолбан Валерьевич Кара-оол база Кирсан Илюмжинов-биле быжыг, харын мырыңай эш-хуу харылзаалыг бооп турары кончуг эки. Ол К. Илюмжиновту Тываже чалаарына беленин бо чазын ТР-ниң Шыдыраа федерациязының удуртулганын илереткен. Ам хамык чүве шыдыраачыларның боттарындан, оларның чедишкенин-неринден, салган сорулгаларындан хамааржыр. Куруг черге ФИДЕ президентизин чалаар болзувусса, болдунмас дээрзи билдингир.

Ол-ла хуралга Федерацияның

даргазының оралакчызына Валерий Кууларны, харысалгалыг секретарына Россияның күш-культура болгаш спорт университетин кызыл диплом-биле дооскан Долаан Салчакты соңгаан. Долаан амдыызында республикада кара чаңгыс шыдыраа талазы-биле бек мергежилдиг специалист, шыдыраага спорт мастеринге кандидат, ам бо хүнде республика чемпиону.

Үш хонуктуң дургузунда болуп эрткен маргылдааның түңнелдери-биле таныжып көрээлиңер. Аңаа ниитизи-биле 13 херээжен, 66 эр шыдыраачылар күжүн болгаш угаанын шенешкен. Херээжен улус аразына шыдыраага спорт мастери Валерия Куулар кымга-даа аштырбайн тиелелгени чаалап алган. Ол тренер-башкы, республиканың 15 дакпыр чемпиону Николай Петрович Шишгинни бодунуң улуг чедишкени-биле база катап өөрткен.

Ийиги черни, чүгле чемпионга уттургаш, тренер-башкы Аркадий Анай-оолдун өөреникчизи, Кызыл кожуунуң Баян-Кол суурнуң төлээзи Саяна Чылбак-оол бүзүрелди-биле чаалап алган. А үшкү черге Шагаан-Арыг хоорайдан тренер-башкы Мөңгүн-оол Түлүштүн өөреникчизи Ай-Суу Монгуш төлөтпиг болган.

Бо маргылдаага шаңналдыг черлерге кирбээн-даа болза, аңаа төлөтпиг киржилгези дээш Чаа-Хөл кожуунуң уруглар команданын демдеглевес аргажок. Чүге дизе

эң-не хөй херээжен шыдыраачылар бо кожуундан төлээп киришкени онзагай болган. Ол бүгүдөн түңнел үндүрер болза тренер-башкы Алла Кенденниң болгаш кожуунуң чагыргазының үрө-түңнелдиг ажылы-дыр деп бадыткап болур.

Эр спортчулар аразына маргылдаа бек демиселге эрткен. Республиканың барык бүгү кожууннарының шыырак дээн шыдыраачылары чидиг демиселге ойнааннар. Түңнелинде оларның аразындан шыдыраага республиканың үш дакпыр чемпиону, Кызылдың ИХК-ниң ажылдакчызы Эдуард Ховалыг шылгарал үнген. Ол Кызыл хоорайның Шыдыраа федерациязының даргазына база томуйлаттырган. А ийиги, үшкү черлерни Долаан Салчак биле Олег Дамбиев олар алганнар.

Тиелекчилерге болгаш шаңналче киргеннерге ТР-ниң аныктар херээ болгаш спорт талазы-биле яамының медальдарын, хүндүлүг бижиктерин болгаш өртектер белектерин тыыскан. Тывада билдингир, Баян-Кол суурдан шыдыраага тренер-башкы Аркадий Байкараевич Анай-оолдун оглу, Кызылдың № 9 школазының 4-кү классчызы, өзүп олурар шыдыраа сылдызы Артыш Анай-оол база Өвүрдөн Степан Түлүш элээди оолдар болгаш хоочуннар аразына эң-не эки түңнелдерлиг көргүзүглери дээш тускай шаңналдарга төлөтпиг болганнар.

Белекмаа ООРЖАК.

ЧАА ӨӨРЕДИЛГЕ ЧЫЛЫ-БИЛЕ!

Чаа 2012-13 өөредилге чылы-биле Мөген-Бүрен ортумак школазында ажылдап чоруур дуңмаларым Аржаана Николаевнага, Аялга Олеговнага, Чаяана Геннадьевнага, Уран Хойлак-ооловнага, Айдыс Дадар-ооловичиге, Лориса Кара-ооловнага, Тор-

лаа Херлиевнага, Олег Кара-ооловичиге, Алдынай Ужар-ооловнага, Арина Александровнага, Андрей Алексеевичиге, Май-оол Хомушкучевичиге, Чечен-оол Шой-ооловичиге байыр чедирдим.

Екатерина Маскавайевна ХЕРТЕК.

Байыр чедиришкени

Сураглыг "Хайыраан бот" шинде Кара-Талда бүгү назынында кызыл ажылы-биле ажылдап-чурттап чыгыс, честевис Алдын-Кыс, А Херел САНЧЫЛАРНЫҢ алдын к

бо хүннерде ажы-төлү демдегеп турар. Каш тураскаалды йөрээдивис:

Ачаыстың чээни уруг — Алдын-кызы Алдын-Херел честей-биле өгленгештин, Алдын куда — 50 чылдаан нүүрү болду. Ажы-төлдү, арбын малды Алдарлыг-ла өстүрдүнер. Ам-даа хөй чыл шак-ла ынчаар Амыдырал уламчылаарын Найыр-доюнар таварыштыр Найысылалда дуңмалары күзедивис.

Даш-оол даайының уругларың

ӨӨРЕНИРИНЧЕ ЧАЛАП Т

Тываның күрүне университети дээди болгаш профессионал эртемниг специалистерге бир-ийи чыл ду төлевирилг өөренир профессионал эде белеткелди дар мергежилдерге хүлээп алырын чарлап тур:

1. бухгалтер учеду, анализ болгаш аудит;
2. хоорай тудуу болгаш хоорай ажыл-агыйы;
3. документилен-биле ажыл болгаш документилен ханды эргелеп-башкары;
4. документилен-биле ажыл болгаш архив-биле ажыл-чор;
5. күш-культура;
6. бүдүрүлгени эргелеп-башкары болгаш экономика;
7. саң-хөө болгаш чээли;
8. юриспруденция;
9. педагогика болгаш психология;
10. психология;
11. даштыкы дыл (англи дыл);
12. социал ажыл;
13. социал педагогика;
14. эге өөредилгениң педагогиказы болгаш методиказы;
15. юриспруденция талазы-биле психолог (юридиктиг псих);
16. компьютерлиг графика болгаш веб-дизайн тала специалист;

17. профессионалдыг коммуникациялар талазы-биле очул. Өөредилгени доосканнарга профессионал эде белеткениң дугайында дипломну тыпсыр.

Өөренип кирип алыры-биле дараазында документилен эртемниң дугайында дипломну бодун болгаш хоолгазын; па болгаш ооң хоолгазын; 3x4 хемчээлдиг фото-чурукту; фами эскерткенер ону бадыткаан документилен.

Документилен дараазында адреске хүлээп алыр: Кызыл Ленин кудумчузу, бажың №5, мергежил бидидериниң белеткелдин факультеди, 1-ги каът, харылзажыр телефон 8(392) 2-21-72.

Арбын чонну хаара туткан Арат шөлү.

ШЫН Индекс 667000. Кызыл хоорай, Красноармейская, 100.

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың Юстиция херектериниң талазы-биле яамызы. Кол редактор С. С. МОНГУШ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: кол редактор—2-01-35, редакторнун оралакчызы — 2-19-87, тел: факс (394-22) 2-17-94, бухгалтерия — 2-17-91. e-mail: shyntuva@mail.ru; shyntuva@yandex.ru; КИЛДИСТЕР: ниитилел-политиктиг килдис—2-18-10, культура, өөредилге — 2-03-88, чагаа — 2-17-09, көдээ ажыл-агый — 2-17-09, очулга — 2-03-87, үлетпүр — 2-40-77. Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар. Неделяда үш катап үнер. Хемчээли парлаан 2 ама. Тираж 7650. Чагыр 95. Номери парлаалгаже дужааганы: график эзугаар — 21.00, херек кырында — 18.00.

Расч. счет № 40603810400000000263
Корр.счет № 30101810500000000735
БИК 049304735 ИНН 1701008465 КПП 170101001
ОАО АБ «Народный Банк Республики Тыва» г. Кызыл.
Харылзаа, информация технологиялары болгаш массалыг коммуникация адырынга хайгаарал талазы-биле федералдыг албанның Тыва Республика талазы-биле эргелели «Шын» солуну 2012 чылдың март 12-де эде бүртүрүлгө Херечилелдин дугаары—ПИ №ТУ17-00050. Индекс 11530, 31730. «Тываполиграф» ААН-ге парлаан. (Кызыл, Шетинкин болгаш Кравченко туружу-биле дүүшпейн барып болур. Айыттыг саннары болгаш өскөт фактылары, дыңнадылгалары дээш авторлар боттары харылаар.